

Abbasi Şairi İbnü'r-Rûmî Divanında Ahlakî Tespit ve Tavsiyeler

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye
Assoc. Prof., Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Bilecik, Turkey
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3989-6612> | ROD ID: <https://ror.org/00dzfx204>
adnan.arslan@bilecik.edu.tr

Makale Bilgileri	Öz
<p>Makale Geçmişi Geliş: 10.03.2023 Kabul: 28.07.2023 Yayın: 30.12.2023</p> <p>Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Abbasi Şiiri, İbnü'r-Rûmî, Hikmet, Ahlak.</p>	<p>Abbassiler döneminde şairlerinin nitelik ve niceliği bakımından en çok dikkat çeken şairlerinden biri olan İbnü'r-Rûmî'nin (ö. 283/896) şairliği, bariz bir şekilde hiciv temasıyla ön plana çıkmıştır. Ancak bu, şairin diğer temalarda başarılı olmadığı anlamına gelmemektedir. İbnü'r-Rûmî'nin gazel, methiye ve hikmet temalı şiirlerinde de sanatsal seviyeyi yakalamış pek çok kasidesi bulunur. Şair hakkında Arap dünyasında yapılmış akademik çalışmalara bakıldığında çoğu araştırmanın onu hiciv şiirlerine odaklandığı görülür. Hâlbuki İbnü'r-Rûmî'nin methiye ve hiciv temalı şiirleri içerisinde serpiştirilmiş hikmet içerikli beyitleri de hatırı sayılır bir kemiyettir. Hatta şairin hikmet temasına tahsis ettiği kasideleri vardır. Bu çalışmada şairin hikmet içerikli kaside ve beyitlerinde sıklıkla ele aldığı ahlakî tespitleri incelenmiştir. Biyografi kaynakları ve şiirlerinden hareketle şair, kendisini kuşatan toplumun çoğunluğu ile sürekli bir çatışma ve çekişme halinde ömür sürmüştür. Bunun bir sonucu olarak ahlak konusunda pek çok deneyimleri olmuş ve şiirlerinde bu ahlakî tespitlerini nazma dökmüştür. Ahlaka dair izlenimlerini paylaştığı bu şiirlerinde İbnü'r-Rûmî, ahlakîyatçı bir bilge olarak karşımıza çıkar. Tespitlerini edebiyatın imkânları ile birleştirip akılda kalıcı ve etkili kılmakta başarılıdır. Çalışmada şairin bu kabilden beyitleri içerik ve edebi dil açısından eleştiriye tabi tutulmuştur.</p>

Moral Determination and Recommendations in the Divan of the Abbasid Poet Ibn al-Rûmî

Article Info	Abstract
<p>Article History Received: 10.03.2023 Accepted: 28.07.2023 Published: 30.12.2023</p> <p>Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Abbasid Poetry, Ibn al-Rûmî, Wisdom, Morality.</p>	<p>The poetry of Ibn al-Rûmî, (d. 283/896), one of the most striking poets in terms of quality and quantity of his poems during the Abbasid period, came to the forefront with the theme of satire. However, this does not mean that the poet was not successful in other themes. Ibn al-Rûmî has many qasidas in the themes of ghazal, eulogy, and wisdom that he has achieved the same artistic quality. When examining the academic studies on the poet in the Arab world, it can be observed that most of the research focuses on his satirical poems. However, within Ibn al-Rûmî's poems of eulogy and satire, there is also a considerable number of verses imbued with wisdom content. In fact, the poet even dedicated some qasidas to the theme of wisdom. In this study, the ethical observations frequently addressed in the poet's qasidas and verses with wisdom content have been examined. Drawing from biographical sources and his poems, the poet led a life of constant conflict and strife with the majority of the society surrounding him. As a result, he gained numerous experiences in matters of ethics and captured these ethical observations in his poetry. In these poems, he shares his impressions about ethics, Ibn al-Rûmî emerges as an ethical sage, skillfully combining his insights with the possibilities of literature to create memorable and impactful verses. Within this work, verses of this nature by the poet have been subjected to critique in terms of content and literary language.</p>

Atıf/Citation: Arslan, Adnan. "Abbasi Şairi İbnü'r-Rûmî Divanında Ahlakî Tespit ve Tavsiyeler". *Akif* 53/2 (2023), 248-260. <https://doi.org/10.51121/akif.2023.43>

"This article is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0)" / Bu makale, **Atıf-GayriTicari (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı** altında lisanslanmıştır."

Giriş

Arap toplumunda ahlakî olgunluk, İslam öncesi dönemden itibaren önem atfedilen bir husustur. *Cahiliye şiirine* bakıldığında Arapların, bugün için de geçerli olan pek çok evrensel ahlakî değerleri terennüm ettikleri görülür. En başta cömertlik olmak üzere doğruluk, ahde vefa, merhametli olmak gibi pek çok ahlakî erdem Cahiliye şairleri tarafından nazmın kalıbına dökülmüştür.¹ Güzel ahlakî dinin temeli olarak tayin ve tespit eden İslami dönemde bu kabilden Cahiliye şiirleri dilden dile aktarılmış ve ahlakîyat içerikli şiirler söylemek bir gelenek halini almıştır. Bu itibarla Arap şairlerinden ahlakî değerleri yüceltmek için bir şeyler söylememiş olan yok denilecek kadar azdır denilebilir. Bu şairlerden birisi de İbnü'r-Rûmî'dir.

İbnü'r-Rûmî, Arap akademisinde araştırmacıların dikkatini bu yoğunlukta üzerine çeken nadir şairlerden birisidir. Şairin divanı başta hicivciliği² olmak üzere pek çok açıdan incelenmiştir. Onun şiirleri; zühd³, mersiye,⁴ gençlik ve ihtiyarlık,⁵ tabiat tasvirleri,⁶ alaycı üslubu,⁷ dini tezahürler,⁸ karamsarlık,⁹ kötümserlik,¹⁰ karikatürize etme gücü,¹¹ metinlerarasılık¹² gibi perspektifler esas alınarak araştırma konusu olmuştur. Ancak şunun altını özellikle çizmek gerekir ki Arap dünyasında İbnü'r-Rûmî hakkında yapılmış en önemli çalışma Mısırlı edebiyatçı Abbâs Mahmûd el-Akkâd'a (ö. 1964) aittir. Kendisi *İbnü'r-Rûmî hayâtuhû min şîrihî* adlı eseriyle yazar merkezli bir okuma yaparak şairin biyografisini şiirlerinden hareketle çıkarmıştır.¹³ Çalışma İbnü'r-Rûmî divanı hakkındaki çalışmalarda başucu kitabı olarak kaynaklık etmektedir.¹⁴

İbnü'r-Rûmî, şairlik hayatına çocukluk yıllarında söylediği hicivle başlamıştır.¹⁵ Kahir ekseriyetini hiciv temasına tahsis ettiği divanında sık sık ahlakî değerlere de atıfta bulunmaktadır. Muhtemeldir ki onun sert ve sivri diline hedef olan kimselerde ahlakî açıdan büyük zaafı olduğunu düşünmekte ve bu yüzden de ahlak konulu şiirler söyleme ihtiyacı duymaktadır. Gördüğümüz kadarıyla şairin divanı bu açıdan herhangi bir araştırmacının

¹ Tamim Fakhoury, "el-Fedâil'ul-ahlâkiyye fi şîri'l-Arabiyyi'l-câhilî", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)* 10 (2010), 421-446.

² Âişe Abdullah Mahmûd, "el-Mubâlağa fi hicâi İbni'r-Rûmî", *Fikrun ve İbdâ'* 104 (2016), 65-114.

³ Muhammed Abdülkâdir Eşkar, "Zuhdiyyâtu İbn Rûmî", *el-Mecelletu'l-'Arabiyye li'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye* 19/74 (2001), 45-76.

⁴ 'Abir Abdülaziz, *Risâu's-şebâb inde İbni'-Rûmî* (Cezayir: Kasidi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

⁵ Huseyn Ahmed Atvân, "İbnü'r-Rûmî Şâ'iru's-şebâbi ve's-şeyb", *Mecelletu Mecma'î'l-Lugati'l-'Arabiyye bi-Dimeşk* 46/3 (1971), 538-560.

⁶ Suâd Alî Ebu'l-Hasen, *et-Tabîatu fi şîri İbni'r-Rûmî* (Sudan: Ummu Derman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000).

⁷ Sirâc Cerrâd, "es-Suhriyye fi şîri İbni'-Rûmî", *el-Mevkifu'l-Edebî*, 51 (2022), 94-107.

⁸ Beşâir Emîr Abdüssâde, "el-iltizâm fi şîri İbni'r-Rûmî", *Mecelltu Merkez Bâbil* 7/3 (2017), 175-204.

⁹ el-Huseynî Muhammed İbrahîm, "İbnü'r-Rûmî: Vahdetu't-teşâum fi şîrihi", *Mecelletu Kulliyeti'l-Lugati'l-'Arabiyye bi-Zekâzik* 13 (1993), 147-193.

¹⁰ el-Huseynî Muhammed el-Fakî, "İbnü'r-Rûmî: Vahdetu't-teşâum fi şîrihi", *Mecelletu Mecma'î'l-Lugati'l-'Arabiyye bi-Zekâzik* 13 (1993), 147-193.

¹¹ Ömer İbn Ammî, "et-Tasvîru'l-karîkâtûri fi şîri İbni'r-Rûmî", *el-Verşetu'l-Hâmise Ehbâsun fi'l-Fukâhe* (2014), 81-97.

¹² Na'ime Buzîde, "et-Tenâs fi şîri İbni'r-Rûmî", *Havliyyâu Câmi'ati'l-Cezâyir* 1/20 (2011), 229-236.

¹³ Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *İbnü'r-Rûmî: Hayâtuhû min şîrihî* (İngiltere: Muessesetu Hindâvî, 2017).

¹⁴ Şairin hayatı hakkında bilgi için bk. İsmail Durmuş - Mustafa Çuhadar, "İbnü'r-Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/186-188.

¹⁵ Şairin ilk şiirinin Cafer adlı ders arkadaşına söylediği şu beyitler olduğu söylenmektedir: 357.

dikkatini çekmemiştir. Burada ahlakî tespitler ve tavsiyeleri şeklinde muhteva açısından çok farklı olmayan iki tema çerçevesinde şairin divanı incelenecektir.

1. Ahlakî Tespitler

İbnü'r-Rûmî'nin ahlaka dair tespitlerine geçmeden önce şunun bilhassa altını çizmek gerekir ki şair, genel anlamda insanların ahlakî olgunluğu hususunda karamsar bir yaklaşıma sahiptir. Bu düşüncesini şöyle dile getirir: [Hafif]

وَهَجَوْتُ الْأَنَامَ هَجْوًا قَبِيحًا قِيلَ لِي لِمَ دَمَمْتُ كُلَّ الْبَرَايَا 1
فَأُرُونِي مَنْ يَسْتَحِقُّ الْمَدِيحَا قُلْتُ هَبْ أَنِّي كَذِبْتُ عَلَيْهِم 2

- 1 Denildi ki nedendir herkesi ayıplarsın; kim olsa çirkince hicvedersin?
2 Dedim ki: Fârz et ben onlar hakkında yalan söyledim. Bana göster, kim övgüyü hak eder ki?¹⁶

İbnü'r-Rûmî'nin böyle sözler söylemesi onun ahlaka dair tespitlerinin olmayacağı anlamına gelmez. Burada atıfta bulunulacağı gibi o, pek çok şiirinde ahlak analizleri yapmış ve erdem ve faziletlere dair tavsiyelerde bulunmuştur. Örneğin, aşağıdaki beytinde vermek istediği ahlakî nasihatı, edebî dil ile mükemmel bir surette takdim etmektedir: [Remel]

وَازِدِعِ الطَّرْفَ إِذَا الطَّرْفُ طَمَحَ أَزْجِرِ الْقَلْبَ إِذَا الْقَلْبُ جَمَحَ 1

- 1 Kalptir, depresir; onu dizginle. Gözdür, kayar; hemen engelle.¹⁷

Aslında gazel temalı bir kasidenin matlaı olan bu beyitte İbnü'r-Rûmî, ses, anlam ve biçim bakımından son derece ahenkli kelimeleri özenle seçmiştir. Beytin her iki mısraı görüldüğü gibi nahiv açısından *emir+meful+şart cümlesi* şeklinde terkip edilmiştir. Tüm lafızlar vezin ve i'râb bakımından *müvazene* içerisinde olup *tarsi'* sanatını temsil ettiği gibi kasidenin matlaı olduğu için Arap şiirinde gelenek olduğu üzere *tasrî'* sanatı da gözetilmiştir. Kalp ve göz şursuz varlıklar olmasına rağmen onlara *جَمَحَ* ve *طَمَحَ* fiilleri isnat edilmiş ve böylece *teşhis* sanatıyla birlikte ayrıca *tasrîhî* ve *tebeî istiare* de söz konusu olmuştur. Tekellüf ve tasannu denilen zorlamalardan uzak olan beyitte tabii bir akış ve kulağa hoş gelen bir uyum açıkça hissedilmektedir. Şair edebî dil ile süslediği beytini aynı zamanda anlamca muhkem kılmıştır. Şart edatlarından olup şek ifade eden *إِذَا* yerine *عِزْمَ* ve *كَاتِيَةَ* bildiren *إِذَا*'nın tercihi ile kalp ve gözün depresip kaymasının insanî bir hal ve bir imtihan gerçeği olduğuna işaret edilmiştir denilebilir. Böylece beyit, ahlakî bir tespit de bulunmuş olur. Güzelliklere müştak olan göz, güzel olanı görünce kayar; muhabbet kabiliyeti üzere yaratılmış olan kalp de bu güzele meyleder. Bu yüzden göz ve kalbin sahibi olan insanın üzerine düşen de iffetin gereği olarak göz ve kalbine hâkim olmasıdır.

İbnü'r-Rûmî'nin şiirlerinde genel bir karamsarlıktan bahsetmek mümkündür. Onun hayata ve insanlara bakışının karamsarlıkla malul olduğunu teyit eden pek çok şiiri vardır. Dikkatli bir okumaya bile gerek kalmadan onun huzursuz ve gergin bir karaktere sahip olduğu divanından anlaşılmaktadır. Şairin kötümserliği hakkında bir makalesi olan Nidâl Mûsâ, İbnü'r-Rûmî'nin bir şair olarak dehasını işte bu bedbahtlığına bağlar.¹⁸ Hayata bu denli olumsuz bakışı onda bir duygu yoğunluğu meydana getirmiştir. Neticede bu yoğunluk, kendisindeki edebî

¹⁶ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 1/361.

¹⁷ Ebü'l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî İbnü'r-Rûmî, *Divânu İbni'r-Rûmî*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 202), 1/354.

¹⁸ Nidâl Mûsâ Merzûk, "en-Nez'atu't-teşâumiyye fi şî'ri İbnü'r-Rûmî", *Mecelltu Tabne li'd-Dirâsâti'l-İlmiyye* 5/1 (2022), 524. (506-526)

yetenekle buluşarak ilgi çekici üslubuyla özgün tespitlerde bulunmasına vesile olmuştur. Aşağıdaki beyitlerde şairin bu yönü kendini hissettirmektedir: [Tavîl]

يَكُونُ بُكَاءُ الطِّفْلِ سَاعَةً يُوضَعُ	لما تُؤذِنُ الدُّنْيَا بِهِ مِنْ شُرُورِهَا	1
لَأَفْسَحُ مِمَّا كَانَ فِيهِ وَأَوْسَعُ	وإِلا فَمَا يُبْكِيهِ مِنْهَا وَإِنَّمَا	2
يَرَى مَا سَبَّلْتَنِي مِنْ أَذَاهَا وَيَسْمَعُ	إِذَا أَبْصَرَ الدُّنْيَا إِسْتَهْلًا كَأَنَّهُ	3

- 1 Dünya, şerlerini kulağına fısıldayınca ceninin, Doğduğu anda feryadı başladı bebeğin.
- 2 Yoksa ne diye ağlasın ki bu bebiş. Madem dünya rahme nispeten öyle geniş.
- 3 Dünyayı görünce bastı velveleyi. Sanki başına gelecek belaları görür, iştirir gibi.¹⁹

İbnü'r-Rûmî bu beyitleriyle, hayatın insanın başına ne haller getireceğini daha baştan görmesi gerektiğini ifade eder. Buna göre insan, dünyaya zaten imtihan için gönderilmiştir. Dünyanın lezzet ve rahat için uygun bir yer olmadığı en başta çocuğun dünyaya gelir gelmez ağlamasından bellidir. Şairin doğum anında yaşananları tasvir etmesindeki bu yaklaşımı bu ve benzer mesajlara açıktır. Beyitlerden şöyle bir ahlakî tavsiye anlaşılabilir: İnsanoğlu, dünyaya zahmet çekmek, meşakkatlerle yüzleşmek, zorluklara göğüs germek için gelmiştir. Bu gerçeği kabullenip zevk ü sefaya minnet etmediği sürece rahata erecektir.

Emevî şairlerinden Ferezdak (ö. 114/732), iyi bir şiirde hiciv ve methin ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmiş ve iyi bir şairin kesinlikle methiye ve hicvi söylemesi gerektiğini ifade etmiştir. İbnü'r-Rûmî divanına bakıldığında çoğunluğunu bu iki temanın teşkil ettiği görülür. Hiciv kadar methiye şiirleri de onda çoktur. İbnü'r-Rûmî methiyede bulunurken dikkat edilmesi gerektiğini şöyle ifade eder: [Tavîl]

مَدِيحَكَ مَنْ تَعَفَّوهُ تَحْسَبُ رَفْدَهُ	مَنْبِعاً مَتَى لَمْ تُرْقِهِ بِالْمَدَائِحِ	1
وَمَنْ ظَنَّ بِالْمَدْمُوحِ ذَاكَ فَإِنَّهُ	بِنَيْتِهِ هَاجَ لَهُ غَيْرُ مَادِحِ	2

- 1 Kendisini methiyelerle yüceltmediğinde hediyelerinin gelmeyeceğini düşündüğün kişiyi methetmen (aslında ayıplamadır).
- 2 Kim böyle bir kişinin övülen olduğunu sanırsa, (bilsin ki aslında şair) bu niyetiyle onu hicvetmiş olur, methetmiş değil.²⁰

İlk beyitte şair, yapı bakımından nispeten karmaşık fakat sağlam bir cümle kurmuştur. متى لم تُرْقِهِ مَدِيحَكَ مَنْ تَعَفَّوهُ iyiliğini beklediğin kişiyi övmen, رَفْدَهُ ondan gelecek iyiliğe, مَنْبِعاً methiyeler dizmediğin sürece, ulaşmaz. Bu beyitte مَدِيحَكَ mübtedasının haberi mahzuftur. İfadenin akışına göre hazfedilen haber هِجَاءٌ yerme yahut مَدْمَةٌ ayıplama gibi methin zıttı olan kelimeler olur. Diğer taraftan ikinci beyitte وَمَنْ ظَنَّ şartının cevabı olan cümle burada hazfedilen habere delalet etmektedir. Buna göre beyitlerin ifade ettiği ahlakî tespit şu şekildedir: İnsanoğlu manevi olgunluk ve ahlakî fazilet sahibi olduğunu düşündüğü kişileri yaratılışı gereği methetme ihtiyacı hisseder. Bu gayet doğal bir histir. Cömertlik, fedakârlık, cesaret vb. erdemler insanda hayranlık ve övgü hislerini uyandırır. Cömert olan kişi, yaptığı iyilik karşısında haliyle takdir edilir, methe mazhar olur. Ancak insanlar bazen başkalarına sadece fayda tasavvuruyla övgüler dizerler. Menfaat elde etmek kastıyla güzel sözler söylerler. Şaire göre fayda görme ümidiyle yapılan övgüler aslında muhatabın ayıplanmasından başka bir

¹⁹ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 1/374.

²⁰ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 1/356.

şey değildir. Bu türden bir methiyede, “Sen aslında cömert ve değerli bir insan olup övgüyü hak ediyor değilsin; fakat övgü görmeden de bir faydan dokunmuyor” gibi dolaylı bir ayıplama söz konusudur.

İbnü'r-Rûmî'nin ahlakî olgunluk olarak tespit ettiği hususlardan birisi de ölümden korkmamaktır. Onlarca şiirinde ihtiyarlıktan olumsuz bahseden ve türlü türlü söylemlerle gençliğin gidişinden esefini dile getiren şairin, ölüme karşı cesur olunması gerektiği konusundaki aşağıdaki dizeleri hakikaten ilginçtir: [Meczû' Kâmil]

بَ فَلَا يُقَاتِلُ أَوْ يُجَادِدُ	عَجَباً لِمَنْ يَلْقَى الْمُرُو	1
قَبْلُ أَنَّهُ إِنَّ مَاتَ عَائِدٌ	لَا سِيَّماً مَنْ كَانَ يُو	2
صَادُ الْخُوفِ لَهُ رَوَاصِدٌ	خَوْفاً وَإِشْفَاقاً وَإِز	3
جِدَّةً فَإِنَّ الْمَوْتَ وَاحِدٌ	إِنَّ قَالَ إِنَّ النَّفْسَ وَ	4

- 1 Şaşarım savaşa karşılaşıp çatışmaktan kaçınana
- 2 Bilhassa öldükten sonra dirilmeye inanana
- 3 Korkarak, çekinerek! Oysaki pusu kurmuş ona eceli
- 4 Derse ki hayat birdir; bilsin ki ölüm de bir.²¹

Bu beyitlerde şair, görüldüğü gibi ahiret inancı olan bir müminin ölümden korkup da çatışmaktan kaçınmasını şaşılacak bir şey olarak görür. İbnü'r-Rûmî burada, insanların yaşama sevgisine dair gönüllerinden geçen bir söyleme tercümanlık eder. Onun tespitine göre insanlar, dünyada yaşama fırsatını bir kez ellerine geçirdikleri için ölmek istemezler. Şair ise oldukça farklı bir açıdan yaklaşır ve şöyle der: Bir kere öleceğiz. İbnü'r-Rûmî'nin bu beyitte vurgulamak istediği tesellinin temeli ölümün bir son olmadığı inancına dayanır. Dünyaya bir kez geldiği için onu doyasıya yaşamak isteyen ve bundan dolayı da ölümden korkan nefse şair, ölümün de bir kez yaşanacak bir tecrübe olduğunu hatırlatır. İnsanlar çok korktukları ölümü bir kez tadacaklar, sonrasında ise dirilecek ve ebedi bir hayata mazhar olacaklardır. O halde sadece bir kez yaşanacak olan ölümün acısından korkarak cihattan kaçınmanın bir anlamı yoktur. Şairin bu tespit ve tavsiyelerinde “Orada ilk ölümlerinden başka bir ölüm tatmayacaklar.”²² âyetinden manen iktibasta bulunduğu söylenebilir.

Yukarıdaki beyitlerde şair vermek istediği ahlakî mesajın önemini farkındadır. Bu yüzden aynı anlama başka bir şiirinde de dikkat çekmek ister: [Basît]

فَإِنَّمَا الْمَوْتُ أَيْضاً وَاحِدٌ فَقَدِ	لَا تَجِبَنَّ لَأَنَّ النَّفْسَ وَاحِدَةً	1
أَوْ مُشْفِقٌ أَنَّهُ إِنَّ مَاتَ لَمْ يَعُدِ	مَا يَجِبُ الْمَرءُ إِلَّا وَهُوَ مُعْتَقِدٌ	2

- 1 Bir canım var diye korkaklık etme! Zira ölüm de birdir
- 2 Öldükten sonra dirilmeye inanmayan ancak böylesine korkak olur.²³

Kimi insanlar sevdikleri kişileri anlatırken takdir hislerinde abartıya kaçmaya meyillidir. Sevgi ve beğeni duygusunun coşkunluğuyla insanların aşırıya kaçması İbnü'r-Rûmî'nin sakındırmak istediği hususlardan birisidir. Şair övgüde ifrata varmanın fayda yerine aksine bir sonuç doğurduğunu şöyle dile getirir: [Mütekârib]

²¹ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 1/412.

²² ed-Duhân 44/56.

²³ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 1/445.

فَلَا تَعْلُ فِي وَصْفِهِ وَأَقْصِدِ	إِذَا مَا وَصَفْتَ إِمْرَأً لَامِرِيٍّ	1
ن فِيهِ إِلَى الْعَرَضِ الْأَبْعَدِ	فَإِنَّكَ إِنْ تَعْلُ تَعْلُ الظَّنُو	2
لِقَضْلِ الْمَغِيبِ عَلَى الْمَشْهَدِ	فَيَضُولُ مِنْ حَيْثُ فَحَمَمَهُ	3

- 1 Bir kişiye birini vasfederken, sıfatlarında aşırıya gitme, vasat ol.
- 2 Eğer aşırıya gidersen, onun hakkındaki zanları da akla gelebilecek en uzak anlamlara kaydırırısın
- 3 Böylece senin yücelttiğin gaybi meziyet, görünen halinden küçük olduğu için zayi olur.²⁴

Bu beyitlerde övgüde aşırıya gidilmesinin muhtemel olumsuz neticelerinden birisine işaret edilmektedir. Şöyle ki; bir kimsenin güzel bir özelliği, olduğundan çok daha fazla bir ölçüde tasvir edildiğinde dinleyen kişinin hayal dünyasında abartılı şekliyle canlanacaktır. Kişinin dev aynasındaki görüntüsü gibi dinleyen kişinin hayal aynasında da övülen kişi öyle görünür. Olduğundan çok daha büyük bu hayali görüntü doğal olarak beklentinin de yüksek olmasına sebebiyet verir. Hayaldeki bu abartılı görüntü ile gerçekteki hal arasında mevcut olan fark bir kusur ve eksiklik olarak algılanır. Övülen kişiye dair zihinde oluşturulan harikulade algı, gerçeğe karşılaştığında büyük olasılıkla hayal kırıklığına sebebiyet verecektir. İbnü'r-Rûmî bu yüzden övgüde abartıya kaçan kişilerin yaptıkları davranışın, hayal kırıklığı meydana getirmek gibi menfi bir sonuç doğuracağına dair uyarıda bulunur.

Şairin ilgi çekici ahlakî tespitleri arasında haset de bulunmaktadır. İnsanlar arasında kıskançlık her ne kadar çirkin bir ahlak olsa da inkârı mümkün olmayan bir beşeri vakıadır. İbnü'r-Rûmî haset edenlere dair şöyle bir tespitte bulunur: [Kâmil]

طَبَقَانُهُمْ وَتَوَاءَمُوا فِي السُّؤْدُدِ	يَتَحَاسَدُ الْقَوْمُ الَّذِينَ تَقَارَبَتْ	1
تَبْرِيْزُهُ فِي فَضْلِهِ لَمْ يُحْسَدِ	فَإِذَا أَبْرَّ مُرِيْهُمُ وَبَدَا لَهُمْ	2

- 1 Şerefte benzer olup seviyeleri yakın olanlar birbirini çekemez.
- 2 Biri seviyece temayüz edip yükseğe çıkınca haset edilmez artık.²⁵

İbnü'r-Rûmî bu sözleriyle, haset gibi ahlakî bir zaafın derinliğine dair dikkate değer bir tespitte bulunmaktadır. Şöyle ki; rekabet halinde olan kimseler, maddi ve içtimai mevki bakımından birbirlerinin yerini alabilecek ve geçebilecek seviyede kimselerdir. Bunlar arasında bir çekişme ve haset doğal olarak söz konusu olmaktadır. Ancak aralarındaki maddi manevi mertebe farkı doğu ile batı kadar uzak olanlar arasında bir rekabet hissi uyanmayacağı gibi haset gibi kötü bir ahlakın uyanması da pek mümkün olmaz.

Haset ehli hakkında İbnü'r-Rûmî'nin diğer bir tespiti de hayli düşündürücüdür: [Haffî]

سِ مِنْ الْبَحْسِ يَا أُخِيَّ شَدِيدُ	لَا تَلُومَنَّ حَاسِدًا أَلَمَ النَّفْسُ	1
---------------------------------------	--	---

- 1 Haset eden kişiyi kınama; belli ki değersizliğin azabı –kardeşim- nefse çok şiddetli.²⁶

Bir önceki beyitte, haset olgusu hakkındaki düşüncesini paylaşan İbnü'r-Rûmî, bu beyitte de hasedin psikolojik tahlilini yapar. Arapçada değer bakımından noksan oluşu ifade eden بحس kelimesini, hasedin asıl nedeni olarak görür. İnsan, hassas olduğu herhangi bir nitelikte kendinden daha iyi olan birini gördüğünde kendisinin değersiz olduğu hissine kapılır. Kıymetsizlik duygusu ise şairin dediğine göre son derece şiddetli bir azabı ruhta hissettirir.

²⁴ İbnü'r-Rûmî, *Dîvân*,1/441.

²⁵ İbnü'r-Rûmî, *Dîvân*,1/445.

²⁶ İbnü'r-Rûmî, *Dîvân*,1/504.

İbnü'r-Rûmî'ye göre hasedin sebebi bu azap olmalıdır. Şairin burada söylemediği fakat ibarenin işaret ettiği manaya göre hasede eşlik eden ruhi sıkıntı ile işte bu değersizlik hissi aynı azabın farklı renkleridir denilebilir.

İnsan fitratı, muhabbet beslediği şeylere karşı derin bir bağlanma içine girmektedir. Sevginin bir gereği olan bağlılığın ne denli kuvvetli olduğu ayrılık vakti hissedilen acıdan anlaşılmalıdır. İbnü'r-Rûmî insanın sevdiklerinden ayrıldığı zaman hissettiği acının devamlı olmayacağını şöyle ifade eder: [Tavîl]

1 وَلَا تَحْسَبَنَّ الْحُزْنَ يَبْقَىٰ فَإِنَّهُ
شَهَابٌ حَرِيقٌ وَقَدْ تَمَّ حَامِدٌ
2 سَتَأْلَفُ فِقْدَانَ الَّذِي قَدْ فَقَدْتَهُ
كَإِلْفَاكَ وَجُدَانَ الَّذِي أَنْتَ وَاجِدٌ

1 *Sanma ki hüznün kalıcı, kayan bir yıldızdır o, yanar ve söner.*

2 *Bulduğun kişinin varlığına alıştığın gibi, kaybettiğin kişiyi kaybettiğine de alışacaksın.²⁷*

İbnü'r-Rûmî'nin bu tespitine göre insanın hayatta yaşadığı hüznün ve kederler gökyüzünde bir an görünüp hızlıca kayan yıldızlar gibidir; geçicidir. Şair ikinci beyitle hüznün meselesine farklı bir boyut kazandırır. İnsan hayatta birilerini sever fakat bu sevdiklerine alışır ve bir süre sonra sevdiği kişilerin değerini fark etmez hale gelir. Uzun zamandan beri görmediği sevdiğine kavuşan kişinin bir süre sonra sevgisinin azaldığı yahut aynı özlemin sıcaklığını hissetmediği beşeri bir tecrübedir. Şair işte insanın sevdiklerine karşı bu ülfet halinin ayrılık söz konusu olduğunda da geçerli olduğunu ifade eder. Ayrılık ilk başta çok acı gelse de bir süre sonra insan ayrılığa da alışacak ve önceki acıları git gide hafifleyecektir.

İnsanın hayatta huzurlu olabilmesi için bilge insanların belli başlı tavsiyeleri vardır. Bunlar içerisinde en başta gelen tavsiye, insanın geçmişte yaşadığı olumsuz tecrübelerle takılıp kalmaması ve gelecek günlerin muhtemel sıkıntılarıyla da kaygılanmamasıdır. Ancak şu var ki insan geçmiş ve gelecek zamanlarla fitratı itibariyle alaka içindedir. Dolayısıyla geçmiş ve gelecek ile gereksiz meşgul olmaması için yeteri düzeyde telkine maruz kalması yani vaaz ve nasihat dinlemesi gerekir. İbnü'r-Rûmî bu anlamda şöyle bir tavsiyede bulunur: [Kâmil]

1 لَا تَحْمِلَنَّ هُمُومَ أَيَّامٍ عَلَىٰ
يَوْمٍ لَعَلَّكَ أَنْ تُقَصِّرَ عَنْ عَدِهِ

1 *Gelecek) günlerin dertlerini bir güne (bugüne) yükleme; belli mi olur; belki de o günlerin yarınına ulaşamazsın.²⁸*

Burada şair bir taraftan tavsiyede bulunurken diğer taraftan da insan tabiatının zayıf bir tarafına işaret eder ki o da insanların farklı ve geniş zamanlarda yaşanmış ve yaşanacak dertlerini bir ana biriktirmesidir. Zaman içerisinde yaşanacak ve sabrı da verilecek maddi manevi sıkıntıları şimdiden düşünüp müteessir olmak hem anlamsız hem de tahammülü zor bir halet-i ruhiyedir.

Yukarıdaki beytin manasını başka bir açıdan teyit eden aşağıdaki beyitte İbnü'r-Rûmî, hayatta sıkıntıları hafif atlatmak için şöyle bir tespitte bulunur: [Tavîl]

1 وَمَنْ لَمْ يَزَلْ يَدْعَى الشَّدَائِدَ فِكْرُهُ
عَلَى مَهْلٍ هَانَتْ عَلَيْهِ الشَّدَائِدُ

1 *Kim ki fikri, belaları ağır ağır gözetirse ona zorluklar hafif gelir.²⁹*

²⁷ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 1/520.

²⁸ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 1/430.

²⁹ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 1/520.

Her insan her ne kadar hayatta sıkıntı ve dertlerden hali bir kafayla dingin bir yaşam sürmek arzusunda olsa da bunun mümkün olmadığı aşikâr bir hakikattir. İnsanlar ne kadar varlık içerisinde olursa olsun tam ve sürekli bir refah dünya şartlarında gerçekleşmeyecektir. Zira ölüm, ayrılık, yaşlılık, hastalık vb. acı verici şeyler hayatın kaçınılması mümkün olmayan olgularıdır. Ancak İbnü'r-Rûmî'ye göre dünyanın bu sıkıntılarını hafifletmenin bir yolu vardır. O da insanın dünyadaki dertlerini kabullenmesidir. Tercümeyle yansıttığımız gibi insanoğlu, dünya hayatındaki الشدائد dediği sıkıntıları zihnen düşünür, bunlara karşı على مهل yani ağırbaşlı ve vakur bir tavırla hazırlanırsa gözünde o büyük dertler bir anda هانت عليه ona hafif gelmeye başlar. Musibetlerden korkmadan, onları hayat imtihanının bir gerçeği bilip gözünde büyütmeden yaşayan kişinin gözünde o zorluklar kolaylığa dönüşecektir.

Dünya hayatını sevimli kılan ve insanlara yaşama sevinci veren şeylerin başında dostluklar gelmektedir. Yaratılış itibariyle medeni olan insanoğlunun arkadaşlıklar kurmaya her zaman ihtiyacı vardır. Ancak şu da bir gerçektir ki insanlar kusurlu varlıklardır ve kusurlar çoğu zaman dostlukların tadını kaçıır. İbnü'r-Rûmî aşağıdaki şiirinde şöyle bir tespitte bulunur ve onun bu tespiti uzun süreli dostlukların sağlanabilmesi için elzem bir düsturu ihtiva etmektedir: [Kâmil]

فَلْيَطْوِهْ الْجُلْدُ الصَّبْرُ	طَيِّ الْقَاءِ لَهُ نُشُورُ	1
وَكَاثَهُ عَسَلٌ مَشُورُ	حَتَّى يَعُودَ حَدِيثُهُ	2
فِيهَا الْبَشَاشَةُ وَالسُّرُورُ	لَا تَعْتَرِزُ بِطَهَارَةِ	3
مِنْهُ التَّقَلُّبُ وَالْمُتَوَرُّ	فَالْقَلْبُ قَلْبٌ كَأَسْمِهِ	4

- 1 Dostluğu dürmenin bir de açılması var. Onu metin ve sabrı engin olan dürsün.
- 2 Ta ki tatlı bir bal gibi sohbet geri dönsün.
- 3 İçinde sevinç ve mutluluk olan bir huzur seni aldatmasın.
- 4 Zira kalp, adı üstünde döner, değişir.³⁰

İlk beyitte İbnü'r-Rûmî, dostluklar hakkında kâğıt, kumaş yahut benzer şeyleri dürmek anlamına gelen طَوَى fiilini kullanır. Bir kâğıt dürülüp kendi içinde rulo yapıldığı gibi dostlar da birbirlerine öyle sarılıp yumak gibi olurlar. Ancak şu da açıktır ki dürülen her şey bir şekilde tekrar açılmaya elverişli olduğu gibi kurulan her dostluk da bozulmaya müsaittir. Öyle ise dostluğu الْجُلْدُ الصَّبْرُ yani metin ve çok sabırlı olarak kurmak gerekir. Diğer taraftan insan kendisine güler yüzle bakan simalara aldanmamalıdır. Zira insanların taşıdığı kalp, Arapça köken itibariyle قَلْبٌ fiilinden türemiştir ki عَنْ وَجْهِهِ yani bir şeyin yüzünü değiştirmek anlamına gelir.³¹ Bu tespite göre insan, dostluk kurarken metin ve sabırlı olmalı, kendisine sıcak davranan kişilerin de bir anda kalben soğuyabileceğini aklında bulundurmalıdır.

İbnü'r-Rûmî, şiirlerinde, ahlak eğitimi konusundaki tespitlerine de yer vermiştir. Aşağıdaki beyitlerinde eğitimin nasıl icra edilmesi konusundaki bilindik bir doğruyu kendine has teşbih üslubuyla şöyle ifade eder: [Münserih]

³⁰ İbnü'r-Rûmî, *Dîvân*, 2/100.

³¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 1/585.

وَلَيْسَ كُلُّ الْأُمُورِ بِالْقَسْرِ	وَفِي تَعَدِّي الْخُدُودِ مَفْسَدَةٌ	1
جَاوَزَتْ تَقْوِيمَهُ إِلَى الْكَسْرِ	أَمَّا تَرَى الْعُودَ إِنْ عَنَقْتَ بِهِ	2

- 1 Sınırları aşmakta mefsedet vardır; her iş de zorla olmaz.
- 2 Görmez misin ki dalı, fazla eğersen doğrultayım derken kırarsın³²

İlk beyitten anlaşıldığına göre İbnü'r-Rûmî'nin eğitime dair tavsiyesi zorlamaktan uzak kalmaktır. Kişinin, -ister çocuğu olsun ister öğrencisi- birini yetiştirirken meylinin olmadığı mecraya doğru kişileri zorlamaması esas olmalıdır. İbnü'r-Rûmî bu düşüncesini ağacın bir dalı üzerinden paylaşır. Ağacın dalının fitri olarak büyüüp gelişeceği bir istikamet vardır. Şayet kişi, dalı eğip de uzadığı tarafın aksine zorlarsa dalı büker fakat istenilen sonuç elde edilemez. Çünkü dal kırılır.

Şairin ahlakî tespitlerinin tamamına yer vermek bu çalışmanın amacı olmadığı gibi makale düzeyinde bir araştırmanın akademik kapasitesi de buna müsait değildir. Bu sadette aşağıdaki ahlakî tespitle başlığa son vermek yerinde olacaktır: [Kâmil]

وَهَوَى الشَّرِيفُ يَحْطُهُ شَرْفُهُ	دُنْيَا عَلَا شَأْنُ الْوَضِيعِ بِهَا	1
سَفَلًا وَتَطْفُو فَوْقَهُ حَيْفُهُ	كَالْبَحْرِ يَرْسُبُ فِيهِ لَوْلُوهُ	2

- 1 Dünya öyle bir yerdir ki düşük olanın mevkii yücelmiş, şerefli olanın ise alçalmıştır.
- 2 Onuru onu aşağılara çekmiştir. (Dünya) deniz gibidir; incisi dibinde, leşleri üstündedir.³³

Yukarıda İbnü'r-Rûmî'nin yaşadığı toplumun ahlakî olgunluğuna dair karamsar bir bakış açısına sahip olduğundan bahsedilmişti. Bu son şiirde de görüldüğü gibi bu karamsarlık, şairin bilinçaltına epey işlemiş görünmektedir. Onun bakış açısına göre dünya, değerli kimselerin hak ettiği mevkilere ulaşmasına müsait bir yer değildir. Denizin değerli cevherlerini derinliklerinde tutup leşleri yüzeye çıkarması gibi dünya da değerli olanları aşağıya çeker, kıymetsiz olanları da göz önüne getirip yükseltir.

2. Tavsiyeler

Buraya kadar şairin ahlaka dair tespitlerine yer verildi. Bu tespitlerin dışında İbnü'r-Rûmî'nin hayata dair tavsiyeleri de divanında yer almaktadır. Bu tavsiyelerde şair, kurduğu cümlelerinde genel anlamda *inşâî* cümleler kurar, emir-nehî ve istifhamlarla şairden çok bir vaiz üslubunu benimser. Ancak şurası önemlidir ki vaaz üslubunda söylediği tavsiye içerikli şiirlerinde de edebi sanatları kullanmayı ihmal etmez. Aşağıdaki dizelerde zamanın hızlıca akıp geçmesi hususunda şöyle tavsiyelerde bulunmaktadır: [Münserih]

الْقَرْضَ وَلَكِنَّهُ يَدَا بِيَدِ	لَا تَحْسَبَنَّ الزَّمَانَ يَنْسُتُكَ	1
مَرِيرَةً مِنْ مَرَائِرِ الْجَسَدِ	يُعْطِيكَ يَوْمًا فَيَقْتَضِيكَ بِهِ	2
كَانَ خَفِيًّا عَنْ أَعْيُنِ الرَّصَدِ	يَسْتَرْقُ الشَّيْءَ مِنْ فُؤَاكَ وَإِنْ	3
لِلْكِبَرَةِ بَعْدَ الشَّبَابِ وَالْعَيْدِ	حَالًا فَحَالًا حَتَّى يَرُدَّكَ	4

- 1 Sanma ki zaman borcunu erteler, peşindir onun işi.
- 2 Bir gün verir, ardından da bedeninin musibetleriyle geri alır.

³² İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 2/127.

³³ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 2/422.

- 3 Gözlerden irak olsa da senin gücünü kuvvetini çalıp çırpar.
4 Gençlik ve dinçlikten sonra ihtiyarlığı adım adım sana geri verir.³⁴

İlk beyitte zaman borç veren bir insana istiare yoluyla benzetilir. Ancak bu öyle bir borçtur ki geri ödemesi *yeden biyedin* yani peşindir. Bu nasıl olur? Zaman verdiği borcunu hemen geri nasıl alır? İkinci beyit bunu açıklar. İnsan yaşadığı müddetçe her yeni girdiği zaman diliminde bedeninden bir şeyler eksilir; acılar çeker. Üçüncü beyitte bu anlamı biraz daha açar: Zaman geçtikçe insanın kuvve yani duyularından, güç ve kuvvetinden bir şeyler kaybeder. Adım adım, yavaş yavaş gençliği ve dinçliği gider, yerine ihtiyarlık gelir. İşte tüm bunlar zamanın borç verip peşinen geri almasını izah eder. İnsan ömrüne yeni zamanlar girdikçe hemen bedeninden, sağlığından, dinçliğinden bir şeyler gider; hayatta, zamanla yeni acılarla tanışır.

Şairin vaiz edasıyla söylediği diğer bir tavsiyesi de şöyledir: [Basît]

وَأِذَا بَعَى بَاغِ عَالِيكَ بِجَهْلِهِ فَاقْتُلْهُ بِالْمَعْرُوفِ لَا بِالْمُنْكَرِ 1

- 1 Biri sana cehlinden dolayı azgınlık yaparsa, onu iyilikle öldür, kötülükle değil.³⁵

Bir haksızlığa maruz kalan insan bu haksızlık karşısında misliyle mukabele ederek intikamını almak ister. Şairin tavsiyesi ise tam aksine kötülüğe iyilikle mukabele edilmesidir. Beytin ikinci mısraında “kötülüğü iyilikle öldür” ifadesinden anlaşıldığına göre taşkınlık yapan kişiye iyi davranılması onun hatasını anlamasına ve dolayısıyla da yaptığı davranışı terk etmesine vesile olacaktır. Ancak şairin bu tavsiyesine şöyle bir itirazda bulunmak mümkündür: İbnü'r-Rûmî, divanında yüzlerce beyitte hiçbir ahlakî sınır ve kaygı tanımadan hasımlarını hicvetmiş ve bu yergilerinde küfürlü ifadeler de kullanmıştır. Şahsiyetini özellikle de şairliğini eleştiren kimseleri hiç affetmemiş, onlara karşılığını fazlasıyla vermiştir. Dolayısıyla İbnü'r-Rûmî gibi bir şairden kötülüğe iyilikle karşılık ver gibi bir tavsiyenin tesirsiz kalması büyük bir olasılıktır.

Ahlakî olgunluk yahut fazilet denildiğinde ilk akla gelen cömertlik ve cesarettir. İbnü'r-Rûmî de özellikle cömert olmanın önemine şiirlerinde değinmiş ve farklı ifade biçimleri ile cimrilik çirkinlik ve vahim sonuçlarını gözler önüne sermek istemiştir. Bu tasvirlerde şair dolaylı yoldan cömertliğe dair teşvik ve tavsiyelerde bulunur. Örneğin aşağıdaki beyitlerde mal biriktirmek ve cimrilik şöyle bir teşbihle somutlaştırılır: [Tavîl]

أَمْ تَرَى أَنَّ الْمَالَ يَهْلِكُ أَهْلَهُ 1
إِذَا جَمَّ آتِيَهُ وَسَدَّ طَرِيقَهُ

وَمَنْ جَاوَرَ الْمَاءَ الْعَزِيزَ مَجْمُهُ 2
وَسَدَّ سَبِيلَ الْمَاءِ فَهُوَ غَرِيبُهُ

- 1 Görmez misin mal biriktirilir ve yolu kapanırsa sahibini helak eder.
2 Kim coşkun akan suyu çevirir ve yolunu kapatırsa onda boşulur.³⁶

Şairin bu zımnî teşbihinde üstü örtülü bir şekilde mal akan suya, cimrilik ise bu akan suyun önüne set kurmaya benzetilir. Bu şiirde kullanılan teşbih yayılgan imgelidir. Zira malın suya benzetilmiş olması pek çok şekilde yorumlanabilir. Su, bereket ve hayat demektir. Aynı zamanda akışkandır. Yukarıdan aşağıya doğru akıp gitmesi, tabii mecrasını bulması onun fitratında vardır. Mal da su gibidir. Hayatın temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve varlığı sürdürürebilmek için mal ve para da su gibi zaruridir. Mal elden elde yer değiştirmekle de suya benzer. Mal, yukarıdan aşağıya doğru akma özelliğiyle de suya benzer. Zenginlerin elinde olan servet harcanır, bu harcamayla diğer pek çok meslek sahibi istifade eder, güncel tabirle piyasa

³⁴ İbnü'r-Rûmî, *Dîvân*, 1/411.

³⁵ İbnü'r-Rûmî, *Dîvân*, 2/60.

³⁶ İbnü'r-Rûmî, *Dîvân*, 2/462.

canlanır. Dağlardan akıp gelen nehirlerden dere yatağı boyunca tarla, bağ ve bahçelerin istifade ettiği gibi zenginlerden akıp gelen para da en aşağıya kadar pek çok kimsenin işine yarar, en son havzada millet yararına bereketli bir hale dönüşür. Akıp gitmesi gereken bu malı, varlıklı kimseler ellerinde tutup cimrilik yaparsa suyun önüne set kurup da boğulan kişi gibi olurlar. Nitekim su hayata vesile olduğu kadar kullanmasını bilmeyenin boğulup ölmesine de neden olabilir. Görüldüğü gibi şairin su teşbihi üzerinden verdiği cömertlik mesajı gayet zengin imgeler barındırmaktadır.

İbnü'r-Rûmî'nin şiirlerinde hicivlerine hedef olan kişilerin sayıca çokluğuna bakılırsa hayatında dostlarının az olduğu anlaşılmaktadır. Dostlarının az oluşu onun şiirlerine de yansımıştır. Aşağıdaki beyitlerde çok fazla arkadaş edinmeye çalışılmamasına dair şöyle bir tavsiyede bulunur: [Vâfir]

عَدُوُّكَ مِنْ صَدِيقِكَ مُسْتَحِيلٌ 1
فَلَا تَسْتَكْبِرَنَّ مِنَ الصَّدِيقِ

كَذَلِكَ الدَّاءُ أَكْثَرُ مَا تَرَاهُ 2
مِنَ الْأَشْيَاءِ تَحْلُو فِي الْخُلُوقِ

- 1 Düşmanın arkadaşından çıkar; öyle ise arkadaş artırmaya çalışma.
- 2 Aynı hastalıklar gibi; gördüğün hastalıkların çoğu boğazdan geçen tatlı şeylerden kaynaklanır.³⁷

İkinci beyitte geçen teşbihle İbnü'r-Rûmî, arkadaşların düşmana dönüşmesini kolay anlaşılır pratik bir hale çevirmiştir. Hastalıkların kaynağı çoğu zaman yanlış ve dengesiz beslenmedir. Şairin ikinci beyitte işaret ettiği boğazdan *تحو* yani tatlı bir şekilde geçen o gıdalar kimi zaman vücuda geçtikten sonra hastalıklara neden olduğu gibi tatlı dili, güzel yüzü ile gönlümüzü fetheden dostlarımız da bir anda düşmana dönüşebilmektedir. İbnü'r-Rûmî, fazla dost edinmeye gerek yok şeklindeki tavsiyesini aynı şiirinde bu kez başka bir teşbih üzerinden benzer bir yaklaşımla şöyle dile getirir:

فَدَعْ عَنَّا الْكَثِيرَ فَكَمْ كَثِيرٌ 1
يُعَافُ وَكَمْ قَلِيلٌ مُسْتَطَابٌ

وَمَا اللَّجْجُ الْمَلَاخُ بِمُرَوِيَّاتٍ 2
وَتَلْقَى الرَّبِّيَّ فِي التَّنْطَفِ الْعِدَابِ

- 1 Çoğu bırak, nice çoklardan kaçılır, nice azlar da hoştur.
- 2 Tuzlu sularla sulama yapılmaz, sulamayı tatlı damlalarla yapılır bulursun.

Az ama öz dostların daha değerli olduğu düşüncesini pekiştirmek için İbnü'r-Rûmî bu kez yağmur suları ile deniz suları arasındaki farka işaret eder. Deniz suları çoktur fakat hayat kaynağı olan sulama suları için tuzlu sular işe yaramaz. Yağmurlar damla damla yağar. Ancak o damlalar deniz sularına göre çok az da olsa bitkilerin aradığı işte o katrelerdir. Şairin bu zımnî teşbihleriyle tavsiyelerini oldukça anlaşılır kıldığı açıkça görülmektedir.

Arap edebiyatında pek çok şair dünya hayatının neliğine dair tespitlerde bulunmuştur. Bunlardan biri olan İbnü'r-Rûmî de dünyayı şöyle tasvir eder: [Tavîl]

أَلَا إِنَّمَا الدُّنْيَا كَجِيفَةِ مَيْتَةٍ 1
وَطَلَّاهُمَا مِثْلُ الْكِلَابِ النَّوَاهِسِ

- 1 Şu dünya bildiğin bir leşe, taliplileri ise parçalayıcı itler gibiler.³⁸

Dünyanın bir leşe benzetildiği bu beyitte iki başlı bir kınama söz konusudur. Bir taraftan dünya leşe benzetilerek kınanır. Diğer taraftan da bu leşe talip olan kimseler leşçil bir köpek

³⁷ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 2/495.

³⁸ İbnü'r-Rûmî, *Divân*, 2/232.

ithamına maruz kalır. Burada İbnü'r-Rûmî'nin özgün değildir. Zira aynı benzetme birçok kaynakta İbnü'r-Rûmî'den önce İmam-ı Şâfiî'ye (ö. 204/820) nispet edilmiştir: [Tavîl]

وَمَنْ يَأْمَنِ الدُّنْيَا فَإِنِّي طَعَمْتُهَا	1
وَسِيقَ إِلَيْنَا عَذَابُهَا وَعَذَابُهَا	
فَمَا هِيَ إِلَّا حَيْفَةٌ مُسْتَحِيلَةٌ	2
عَلَيْهَا كِلَابٌ هُمْمَنَّ اجْتِنَادُهَا	
فَإِن تَجْتَنِبَهَا كُنْتَ سَلِمًا لِأَهْلِهَا	3
وَإِن تَجْتَنِبَهَا نَارَعَنَّكَ كِلَابُهَا	

- 1 Kim dünyadan emin olabilir ki? Ben onu tattım. Tatlısıyla, azabıyla bize verildi dünya.
- 2 Bildim ki dünya, çürümüş bir leşten ibaret. Üstünde köpekler, tek dertleri çekip götürmek onu.
- 3 Eğer bu leşten kaçınırsan köpeklerden selamettesin. Lakin sen de çekeyim dersen işte köpekler rakiplerin.³⁹

Sonuç

Cahiliye başta olmak üzere Arap şiirinde ahlakî ilkeler çoğunlukla büyük bir teveccühe mazhar olmuştur. Arap şairi -ister gazel ister methiye- şiirini nazma dökerken, Arapların sebebi iftihar olan güzel ahlaka özendirmek için araya ilgi çekici ifade biçimleriyle tespit ve tavsiyeler de serpiştirir. Bu şairlerden biri olan İbnü'r-Rûmî, ağırlığını hiciv ve methiyelerin oluşturduğu divanında beklenenden daha fazla sayıda ahlakî tespit ve tavsiyelerde bulunmuştur. Görülmüştür ki İbnü'r-Rûmî ahlakî tespitlerini edebi formda etkileyici ve akılda kalıcı kılmakta başarılıdır. Zira birbirinden ilginç teşbih ve istiarelerle soyut olan ahlakî değerleri somutlaştırmaktadır. Bu teşbihlerin tamamının ayrı bir başlık altında en azından makale düzeyinde incelenmesi mümkündür. İbnü'r-Rûmî bu şiirleriyle İslam ahlakının temel esas ve ilkelerini Müslüman toplumda yerleştirmek için katkıda bulunmuştur denilebilir. Diğer taraftan İbnü'r-Rûmî'nin ahlak hususunda karamsar ve kötümser yaklaşımını ifade ettiği beyitleri de bulunmaktadır. Bu çalışmada iki başlık altında incelenen ahlakî tespit ve tavsiye örneklerinden gözlemlediğimiz kadarıyla İbnü'r-Rûmî şiirlerinin kısmen de olsa didaktik ağırlıklı olduğu söylenebilir. Bu şiirlerde İbnü'r-Rûmî, yaşadığı toplumun ahlakî olgunluğunu hedefleyen ve bunun sorumluluğunu kendinde hisseden bir vaiz olarak göze çarpar. Şairin bu yönünün onun oldukça galiz tabirlerle malul olan hiciv şiirleri arasında gölgede kaldığı fark edilmiştir. Şairin bu kabilden şiirlerinin lisansüstü bir araştırmanın akademik kapasitesini tatmin edebileceği ve dolayısıyla onun divanının bu açıdan daha kapsamlı bir incelemeye tabi tutulması bu çalışmanın bir tavsiyesidir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

³⁹ Ebû Hafs Sirâcüddîn İbnü'l-Mülakkin, *el-Mu'în 'alâ tefehhumi'l-erba'în* (Kuveyt: Mektebetu Ehli'l-Eser, 2012), 369; İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-eĥâdîş 'alâ elsineti'n-nâs*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî (b.y.: Mehtebetü Asriyye, 2000), 1/48.

Kaynakça

- Abdülaziz, 'Abir. *Risâu's-şebâb 'inde İbni'-Rûmî*. Cezayir: Kasidi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-ḥafâ' ve müzîlül-ilbâs 'amme'stehere mine'l-eḥâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî. 2 Cilt. b.y.: Mehtebetü Asriyye, 2000.
- Akkâd, Abbâs Mahmûd. *İbnü'r-Rûmî: Hayâtuhû min şî'rihî*. İngiltere: Muessesetu Hindâvî, 2017.
- Atvân, Huseyn Ahmed. "İbnü'r-Rûmî Şâ'iru's-şebâbi ve's-şeyb". *Mecelletu Mecma'î'l-Lugati'l-'Arabiyye bi-Dimeşk* 46/3 (1971), 538-560.
- Beşâir, Emîr Abdüssâde. "el-iltizâm fî şî'ri İbni'r-Rûmî". *Mecelletu Merkez Bâbil* 7/3 (2017), 175-204.
- Buzîde, Na'ime. "et-Tenâs fî şî'ri İbnü'r-Rûmî". *Havliyyâu Câmi'ati'l-Cezâyir* 1/20 (2011), 229-236.
- Durmuş, İsmail – Çuhadar, Mustafa. "İbnü'r-Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/186-188. İstanbul: TDV Yayınları, 2000).
- Fakhoury, Tamim. "el-Fedâil'ul-ahlâkiyye fî's-şî'ri'l-'Arabiyyi'l-câhilî". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)* 10 (2010), 421-446.
- Huseynî, Muhammed İbrahîm, "İbnü'r-Rûmî: Vahdetu't-teşâum fî şî'rihi", *Mecelletu Kulliyeti'l-Lugati'l-'Arabiyye bi-Zekâzik* 13 (1993), 147-193.
- Eşkar, Muhammed Abdülkâdir. "Zuhdiyyâtu İbn Rûmî". *el-Mecelletu'l-'Arabiyye li'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye* 19/74 (2001), 45-76.
- Fakî, el-Huseynî Muhammed. "İbnü'r-Rûmî: Vahdetu't-teşâum fî şî'rihî". *Mecelletu Mecma'î'l-Lugati'l-'Arabiyye bi-Zekâzik* 13 (1993), 147-193.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafz Sirâcüddîn, el-Mu'în 'alâ tefehhumi'l-erba'în. Kuveyt: Mektebetü Ehli'l-Eser, 2012.
- İbnü'r-Rûmî, Ebu'l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî. *Dîvânu İbni'r-Rûmî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 202.
- Mahmûd, Âişe Abdullah. "el-Mubâlağa fî hicâi İbni'r-Rûmî". *Fikrun ve İbdâ'* 104 (2016), 65-114.
- Nidâl, Mûsâ Merzûk. "en-Nez'atu't-teşâumiyye fî şî'ri İbnü'r-Rûmî". *Mecelletu Tabne li'd-Dirâsâti'l-İlmiyye* 5/1 (2022), 506-526.
- Ömer, İbn Ammî. "et-Tasvîru'l-karîkâtûrî fî şî'ri İbni'r-Rûmî". *el-Verşetu'l-Hâmise Ehbâsun fî'l-Fukâhe* (2014), 81-97.
- Sirâc, Cerrâd. "es-Suhriyye fî şî'ri İbni'r-Rûmî". *el-Mevkifu'l-Edebî* 51 (2022), 94-107.
- Suâd, Alî Ebu'l-Hasen. *et-Tabîatu fî şî'ri İbni'r-Rûmî*. Sudan: Ummu Derman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000.